

ARKADIUSZ DUDZIAK

WYBRANE PROBLEMY WCZESNEJ KOMUNIKACJI
PASTORALNEJ KS. KAROLA WOJTYŁY
NA PRZYKŁADZIE CYKLU WYKŁADÓW
ROZWAŻANIA O ISTOCIE CZŁOWIEKA

UWAGI WSTĘPNE

Elementy antropologii filozoficznej były charakterystycznym wyznacznikiem inwencji retorycznej w komunikowaniu pastoralnym Jana Pawła II, jak również jednym ze znaków rozpoznawczych Magisterium Pontificium 1978-2005¹. Dnia 8 czerwca 1997 roku w Krakowie Jan Paweł II przypomniał, że w okresie panowania w Polsce ideologii marksistowskiej trwał filozoficzny „spór o człowieka” („Przemówienie...” 988). Przedmiotem analitycznej refleksji w niniejszym artykule są *Rozważania o istocie człowieka* – tekst interesujący w dwóch wymiarach: a) jako głos ks. Karola Wojtyły w dyskusji antropologiczno-filozoficznej tamtej epoki, b) jako dokument krystalizowania się określonych idei, które w późniejszym okresie wpłynęły na rozwój zarówno antroposfery, jak i aksjosfery komunikacyjnej Papieża-Polaka. Artykuł ma na celu ukazanie – metodą analizy retorycznej – jakimi środkami językowymi nadawca realizuje personalistyczne intencje komunikacyjne, kształtując perswazyjny komunikat wykładów na temat spirytualistycznej koncepcji człowieka.

Dr hab. ARKADIUSZ DUDZIAK – Katedra Komunikacji Społecznej UWM w Olsztynie, adres do korespondencji: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Kurta Obitza 1/249, 10-725 Olsztyn; e-mail: arkadiuszdudziak@interia.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5397-4023>.

¹ Na ten temat – por.: Majka, 33-48; Czajowski 29-30; Napiórkowski 101-110; Galarowicz, *Człowiek jest osobą* 13-18, 46-53, 95-96, 111-118; tenże, *Imię własne człowieka* 100-108; Kupczak 128-140; Zagrodzki 11-36; Bartnik 53; Wojtyła, „Perspektywy człowieka” 134; Dec, „Podmiotowość osoby” 153-159; tenże, „Jana Pawła II wizja integralnej godności” 103; Drożdż 11-53.

PERSWAZYJNA INTENCJA KOMUNIKACYJNA KS. KAROLA WOJTYŁY

Biorąc pod uwagę ówczesny polski kontekst historyczno-kulturowy (totalitarno-stalinowski) oraz światopoglądowo-ideologiczny (propagandowo-indoktrynacyjny), należy podkreślić funkcję perswazyjno-formacyjną komunikacji religijnej ks. Wojtyły jako krakowskiego wikariusza oraz duszpasterza akademickiego (por. Skawińska, *On rozda miłość*). W owym kontekście *Rozważania o istocie człowieka* pełniły retoryczno-perswazyjną funkcję głosu w dyskusji z materializmem dialektyczno-historycznym epoki zdominowanej filozofią marksizmu. Jak skonstratował André Frossard: „Dla Jana Pawła II nie ulega wątpliwości, że tym, co spowodowało zgubę marksizmu, jest słabość jego antropologii” (22). Treści komunikowane przez ks. Wojtyłę miały na celu propagowanie spirytualistycznej koncepcji antropologicznej w duchu filozofii personalistycznej (Ślipko 10). Z założenia *Rozważania* były tekstem perswazyjnym, intencjonalnym (zob. Szymanek 228), służącym kształtowaniu postaw odbiorców, trwałej zmianie sposobu myślenia². Wynikały z ówczesnego społecznego zapotrzebowania (zob. Svidercoschi 84-85), o którym przypomina – przytoczony przez Teresę Skawińską – cytat z księgi parafialnej kościoła św. Floriana z dnia 20 listopada 1949 roku:

Młodzież akademicka zwróciła się do nas z prośbą o umożliwienie jej udziału w konferencjach religijnych, specjalnie dla tej młodzieży głoszonych. [...] Treścią będzie systematyczny wykład nauki wiary („Słowo wstępne” 5).

Zamierzony przez nadawcę cel komunikacji realizowany był poprzez propagowanie koncepcji człowieczeństwa w aspekcie podmiotowości osoby ludzkiej. *Rozważania* ujawniają charakter *stricte* intencjonalny i perswazyjny. Poza zapotrzebowaniem społecznym, nadawcą komunikowanych treści kierowały jeszcze inne intencje, takie jak: a) świadomość niewiedzy odbiorcy i jego oczekiwania na informacje, b) potrzeba nadawcy w zakresie kształcenia odbiorcy: instruowania, objaśniania, udzielania rad (pouczania), pobudzania aktywności intelektualno-poznawczej (zachęcania).

---

² Na temat wyznaczników perswazyjności w komunikowaniu religijnym – por.: Garpiel, *Perswazja w przekazach kaznodziejskich* 13-17, 45, 76-77, 241; tenże, „Obrazowość w kaznodziejskim komunikowaniu perswazyjnym” 101-105.

NADAWCA I ODBIORCA
FILOZOFICZNO-RELIGIJNYCH TREŚCI ROZWAŻAŃ

Rozważania są przykładem analogii nadawcy i autora. Autokreacja nadawcy przybiera perswazyjną formę *pluralis modestiae* „my”, za pomocą której ks. Wojtyła jak gdyby dzieli się z odbiorcą autorstwem dokonań intelektualnych. Ponadto nadawca ujawnia się odbiorcy w roli współuczestnika sytuacji komunikacyjnej, intelektualno-poznawczego podmiotu będącego wspólnotowym przewodnikiem duchowym zbiorowego myślenia, poznawania, odkrywania, rozumowania, wnioskowania etc. – w zakresie rozważanych treści filozoficzno-religijnych.

Kategoria odbiorcy pokrywa się u ks. Wojtyły z kategorią adresata zewnętrznego, tj. rzeczywistego słuchacza konferencji, a także późniejszego czytelnika opublikowanych treści. Odbiorca pełni rolę biernego uczestnika komunikacji (zob. Garpiel, „Perswazyjne systemy semiotyczne” 196). Adresat komunikowanych treści jest przez nadawcę przedstawiany w sposób uogólniony. Jest to podmiot zbiorowy „my” („**my** nazywamy duchem”), pewna wspólnota ludzi myślących, grono osób zainteresowanych „tematem człowieka i jego natury” (Wojtyła *Rozważania* 17, 15).

Unikając bliższej charakterystyki odbiorcy, nadawca uzyskuje retoryczny efekt kreowania sytuacji komunikacyjnej, której uczestnikiem i adresatem może być właściwie nieograniczone audytorium, opinia publiczna. Wymiar perswazyjny owej komunikacji ujawnia się również w sposobie, w jakim nadawca zabiega o rodzaj kontaktu z odbiorcą. Są to działania językowe podejmowane w celu zawiązywania relacji jedności między uczestnikami komunikacji. Polegają one na zastosowaniu zwrotów konstytuujących poczucie więzi wspólnotowej, przynależności do określonej zbiorowości, utożsamiania się z podmiotem „my”³. W tym celu nadawca posługuje się liczbą mnogą czasownika: „zasad, którymi **kierujemy się**”; „**wyprowadzamy** nasze wnioski”; „postawa poznawcza, którą **przyjmujemy**”; „**Zakładamy** tedy, że umysł”; „**Liczmy się** z bogatym zasięgiem możliwości” (Wojtyła *Rozważania* 15, 16). Ten sam cel perswazyjny osiąga nadawca zastosowaniem różnorodnych form gramatycznych liczby mnogiej zaimka rzeczownego osobowego „my”: „Takie nastawienie odróżnia **nas** od wszelkiego rodzaju agnostyków czy też idealistów” (Wojtyła *Rozważania* 16). W funkcji budowania perswazyjnej więzi z odbiorcą nadawca *Rozważań* stosuje również zaimek

³ Na temat tego zjawiska w komunikowaniu perswazyjnym – por.: Zdunkiewicz-Jedynak 98; Makuchowska, „Język religijny” 394; Sobstyl 230.

przymiotny dzierżawczy „nasz”, „nasza”, „nasze” – w tytule pierwszej części tekstu „Podstawy **naszej** wiedzy o człowieku” (15), a także w pozostałej części wywodów, o czym świadczą m.in. następujące przykłady: „dla **naszych** rozważań”; „kierujemy się w **naszym** myśleniu i poznawaniu; „**nasze** wnioski w oznaczonej dziedzinie” (15); „poznanie **nasze** odkrywa wielość bytów” (16). Wykorzystanie perswazyjnej mocy owego zaimka jest charakterystycznym wyznacznikiem elokucji retorycznej w tekście *Rozważań*.

Na poziomie retoryczno-perswazyjnym ukonstytuowanie poczucia wspólnotowości z odbiorcą pomaga nadawcy w osiągnięciu efektu przekonywania o słuszności zajętogo stanowiska i wyrażanej myśli (przyjmowania przesłanki, definiowania pojęcia, wyciągnięcia wniosku):

Jeżeli jedynie słusznym punktem wyjścia w określeniu tej **naszej** postawy poznawczej jest realizm, to termin ów oznacza nie tylko, że rozum **nasz** dosięga rzeczy samych w sobie – oznacza on również, że – logicznie – pierwszym przedmiotem **naszego** poznania są rzeczy, czyli byty. Dalszym dopiero krokiem będzie interpretacja tej przedmiotowej rzeczywistości bytującej (17).

Budowanie poczucia wspólnotowości odbiorcy z nadawcą pomaga nie tylko w osiągnięciu aprobaty dla prezentowanego stanowiska (akceptującego przyswajania danego argumentu), ale służy również perswazyjnemu celowi dowartościowania audytorium wskutek poczucia współuczestnictwa w procesie rozwiązywania problemów poznawczo-intelektualnych, jak w przykładzie poniższym:

Skoro tedy mamy mówić o istocie człowieka, czyli o jego naturze (natura oznacza istotę danego bytu wziętą jako podstawa działania tego bytu), trzeba zaraz na wstępie wysunąć pewną zasadniczą trudność. Oto stwierdziliśmy, że w naszych rozważaniach punkt wyjścia jest doświadczalny. Łączymy to ściśle z realizmem poznawczym, nasze bowiem poznanie dosięga rzeczywistości, dotyka jej niejako w całym bogatym zespole jej przejawów, które bezpośrednio się narzucają naszemu poznaniu. W tym znaczeniu można mówić o poznaniu doświadczalnym. Jeśli tedy o człowieka chodzi – to stanowi on najbliższy przedmiot owego poznania doświadczalnego (18).

Rozważania ks. Wojtyły jako gatunek duszpastersko-konferencyjnego wykładu filozoficzno-teologicznego (z elementami psychologii i religii) mają – uwarunkowany genologicznie – charakter monologu, serii monosekwencyjnych komunikatów (Garpiel „Perswazyjne systemy semiotyczne” 190). Jednak nadawca konsekwentnie dąży do osiągnięcia perswazyjnego efektu sprzężenia zwrotnego z odbiorcą. Świadczy to o specyficznym, personalis-

tycznym nastawieniu nadawcy do odbiorcy, które manifestuje się pełnymi szacunku przejawami budowania dialogu poprzez wplatanie w tok wywodów licznych pytań, służących nie tylko funkcji podtrzymania kontaktu z adresatem wypowiedzi, lecz także mobilizujących uwagę i intelektualne zaangażowanie odbiorcy. Retorycznie owe pytania spełniają funkcję tranzycji, tzn. służą przechodzeniu do kolejnych części wywodów. Pytania te uwydatniają również poszczególne elementy kompozycyjne wykładów, przez co dialogicznie ułatwiają odbiorcy przyswajanie dyspozycji retorycznej, tj. struktury rozważań i toku myślowego nadawcy. Ponadto zastosowane przez nadawcę pytania dialogicznie przygotowują odbiorcę na ciąg dalszy komunikatu, ułatwiają poznanie – pojawiających się w ich następstwie – opinii i sądów nadawcy, przywoływanych argumentów czy konstatowanych wniosków. Oto przykłady zastosowania pytań w celu osiągnięcia w *Rozważaniach* dialogicznego efektu perswazyjnego:

- Dlaczego o tym wszystkim mówimy? (21);
- Cóż wyróżnia twórczość ludzką od wspaniałych plastrów pszczoł, od gniazd jaskółczych lub od zdumiewającej działalności mrówek? (29);
- Dlaczego właśnie te dwie sfery myśli ludzka koniec końców wyodrębniła przy swych wnikliwych badaniach nad człowiekiem? Jaka jest zasada takiego podziału? (32);
- Co jest przedmiotem tego poznania? (40); Co to znaczy? (44);
- Któż nam udowodni, że wchodzi tu w grę naprawdę duch jako odrębny od materii ustrój bytu? (49);
- Ale czy nauka przyrodnicza coś na ten temat w ogóle może stwierdzić? (53); Co to jest wyobrażenie? (53);
- W jaki sposób duchowa dusza może stanowić podstawę funkcji wegetatywnych i zmysłowych, które – jak wiemy – ściśle wewnętrznie są powiązane z organizmem? (86).

PERSWAZYJNOŚĆ ARGUMENTACJI W *ROZWAŻANIACH*

W zakresie tematyki pierwsza część cyklu konferencyjnego ks. Wojtyły obejmuje przede wszystkim określenie przyjętej metodyki rozumowania, tj. postawy poznawczej, która sprowadza się do „realistycznej” interpretacji rzeczywistości (16-17). Następnie nadawca przyjmuje tezę, że człowiek zajmuje pozycję kluczową w badaniu i interpretowaniu rzeczywistości (17). W odniesieniu do tematyki antropologicznej nadawca decyduje się na analizę

istoty człowieka, rezygnuje zaś z refleksji nad losem człowieka. Wybór ten uzasadnia następującym wnioskowaniem:

Los bowiem człowieka w ogromnej mierze stanowi konsekwencję jego istoty. Tak więc temat dotyczący istoty człowieka jest logicznie wcześniejszy i bardziej podstawowy (18).

W ujęciu ks. Wojtyły wyjaśnienie istoty człowieka staje się procesem, który obejmuje trzy etapy – wiedzy doświadczalnej, refleksji filozoficznej i wiary religijnej:

- gromadzenia materiału empirycznego, dostarczanego przez codzienne ludzkie doświadczenie przednaukowe, uświadamianie własnego ja, a także przez porównawczą obserwację innych ludzi (19);
- filozoficznego rozumowania i wnioskowania (20);
- przyjęcia założenia religijnego (pozanaukowego twierdzenia) o nieśmiertelności duszy jako zasadniczej prawdy antropologicznej (20).

W zakresie doboru argumentacji uzasadniającej nieśmiertelność duszy jako prawdę wiary religijnej nadawca posługuje się splotem dwóch technik argumentacyjnych – odwołaniem się do autorytetu (do poważania) oraz odwołaniem się do aksjologicznej i epistemologicznej kategorii prawdy:

A jednak owa nieśmiertelność ludzkiej duszy mówi nam również pewną **prawdę** o naturze ludzkiej, **prawdę** innego porządku niż wnioski nauk przyrodniczych, niemniej **prawdę**, która jest nie tylko **prawdą** wiary religijnej. Że jest ona również pewnym wnioskiem ludzkiej myśli, za tym na pewno przemawia okoliczność, iż twierdzenie o nieśmiertelności duszy wysuwało wielu myślicieli niezależnie od wiary religijnej, ale jako wniosek z przemyślenia ludzkiej natury i ludzkiego losu (20-21).

Argument prawdziwościowy (*argumentum ad veritatem*) dotyczy prawdy filozoficznych dociekań o naturze ludzkiej i losie ludzkim. Argument autorytarny (*argumentum ad verecundiam*) (Korolko *Sztuka retoryki* 95) dotyczy autorytetu uczonych wyrażonego epitetem „wielu myślicieli”, którego perswazyjność wzmacnia liczebnik nieokreślony „wielu”, użyty w funkcji wielkiego kwantyfikatora. Za perswazyjne wzmocnienie owej podwójnej argumentacji posłużyło zastosowanie argumentu trzeciego, w którym nadawca odwołał się do konformizmu. Można to streścić dyrektywą: myśl, działaj tak, jak myślano, działano od zarania dziejów:

Abstrahując już nawet od tego, że równorzędnie z najdawniejszymi śladami bytowania człowieka spotykamy ślady owego przeświadczenia o życiu pozagrobowym,

tj. o nieśmiertelnym bytowaniu duszy, wyrażające się na przykład w sposobie grzebania zmarłych itp. (21).

Ów argument konformistyczny, odwołujący się do powszechnej zgodności poglądów na dany temat (*argumentum e consensu gentium*) (Korolko *Retoryka i erystyka* 210), nabrał również charakteru argumentu prawdziwościowego poprzez odwołanie się do oczywistej, powszechnej wiedzy z zakresu archeologii, historii, historii kultury czy etnologii (dowiedzenie racji powszechnością poglądu – wiedzą czy sposobem myślenia przyjętym przez ogół).

STYLISTYCZNE WYZNACZNIKI KOMUNIKOWANIA FILOZOFICZNO-RELIGIJNEGO W *ROZWAŻANIACH*

W wymiarze aktywności komunikacyjnej w ramach dyskursu religijnego⁴ *Rozważania* cechuje polimorficzność stylistyczna z uwagi na obecność katolickiej tematyki filozoficzno-teologicznej w inwencji retorycznej, a także występowanie elementów stylu naukowego⁵ wywodów, zintegrowanego z elementami stylu potocznego⁶. Wykłady te są przykładem synkretyzmu i dynamiki stylu religijnego (kaznodziejского, homiletycznego)⁷.

Do wyznaczników stylu naukowego w komunikacji ks. Wojtyły należy zaliczyć:

a) definiowanie pojęć i komentowanie definicji:

Jedna definicja stwierdza: *homo est animal rationale* – i ta określa istotę człowieka w sposób metafizyczny. Druga zaś definicja, która ujmuje istotę jego

⁴ Na temat istoty języka religijnego – por.: Bajerowa 43-50; Garpiel, *Perswazja w przekazach kaznodziejских* 8-9, 57-60; Herbut, Bajerowa 16-20; Herbut 322-323; Gajewska 72-83; Mikołajczak, Rybka 145-158.

⁵ Na temat stylu naukowego – por.: Gajda, *Podstawy badań stylistycznych*; tenże, „Styl naukowy”. *Współczesny* 173-190; tenże, „Styl naukowy”. *Style* 61-70; Starzec, Biniewicz 397-410; Żydek-Bednarczuk 207-219.

⁶ Na temat stylu potocznego por.: Bartmiński, „Styl potoczny jako centrum” 33-47; tenże, „Styl potoczny” 115-134.

⁷ Na temat specyfiki oraz stylistycznej złożoności odmiany języka powiązanej z religijną sferą komunikacyjną por.: Makuchowska, „O statusie języka religijnego” 167-170; taż, *Modlitwa*; taż, „Język religijny względem pozostałych odmian” 176-189; taż, „Język religijny” 369-402; Grzelak 39-45; M. Wojtak, „O początkach stylu religijnego” 90-97; taż, „Styl religijny w perspektywie genologicznej” 104-113; taż, „Styl religijny we współczesnej polszczyźnie” 139-145; taż, „Polimorficzność stylu religijnego” 104-113; taż, „Modernizacja konwencji gatunkowych” 129-142; Grzegorzczkowska 3-12.

w sposób fizyczny, powiada, że człowiek jest to istota złożona z ograniczonego ciała i duchowej duszy (84);

Stara definicja Boecjusza określa osobę jako substancjalny byt jednostkowy natury rozumnej (*rationalis naturae individua substantia*) (95-96);

b) stosowanie słownictwa naukowego: *anima sensitiva* (38); *vis cogitativa* (39); *anima rationalis* (39); „perypatetycy”, „sensualizm”, „sensyzm nowoczesny”, „empiryści”, „materializm”, „spirytualizm” (43); *species intelligibiles* (55); *passiones animae*, *appetitus concupiscibilis*, *appetitus irascibilis* (62); *libertas specificationis* (67); *appetitus*, *appetitus rationalis* (70); „to-rem rozumowania *a posteriori*” (72); *est per se* (78); *partes integrantes* (83); „hylemorfizm” (90); *compositum* (91); *ad melius anime* (92); *habitus entitativus* (126);

c) strukturalne uporządkowanie wyводу poprzez podział na części opatrzone naukową tytulaturą z charakterystyczną naukową leksyką: „podstawy wiedzy” (15); „postawa poznawcza” (15); „refleksja” (18); „zasada” (20, 111); „sfery i stopnie” (31); „poznanie umysłowe” (42); „analiza treści” (42); „analiza procesu” (50); „analiza dziedziny” (58); „próba definicji” (72); „kilka uwag” (95);

d) uwagi metatekstowe porządkujące strukturę wyvodu: „Chodzi więc z kolei o to, jak pojmiemy...” (22); „W pierwszym ujęciu...” (22); „W drugim ujęciu...” (23); „Wobec tego przedmiotem naszych dociekań musi stać się...” (23); „Chodzi – powtórzmy to sobie – o...” (24); „W związku z tym nasuwają się następujące wnioski” (25); „Dotychczasowe uwagi dotyczą przede wszystkim zagadnienia...” (27); „Z kolei przystępujemy do omówienia – w zarysie – samego tematu” (27); „Skoro tedy przesuniemy się na ten teren, trzeba nam będzie uporządkować według słusznej zasady...” (31); „Dokonane powyżej uporządkowanie zasadniczych przejawów [...] jest ogólnie przyjęte” (34); „Prócz tego powyższe rozróżnienie uwzględnia znamienne wielostopniowość...” (35); „Wszystkie wspomniane powyżej szczególności odnoszą się...” (37); „Trzeba bowiem stwierdzić, że...” (39); „Oto stwierdzamy, że...” (47); „Reasumując to wszystko, potwierdzamy, że...” (56); „Powyższe rozważania [...] okazały nam, że...” (58); „Pobieżna analiza [...] odsłoniła nam z jednej strony [...], z drugiej zaś...” (63); „Tak więc ogólna analiza przejawów [...] pozwala nam snuć wnioski na temat...” (70); „Raz jeszcze musimy ocenić punkt wyjścia i przebieg naszych poprzednich rozważań” (72); „Mówiąc tedy o [...], stwierdzamy, że...” (75); „Wracając więc do tego stwierdzenia...” (76); „Teraz zaś wykorzystując te wnioski [...], musimy doprowadzić do zakończenia biegu tych rozważań” (77); „O ile na-

sze dotychczasowe dociekania szły w kierunku wyodrębnienia [...], to teraz dla uzyskania pełnego spojrzenia na [...] musimy wrócić do tego podstawowego stwierdzenia, które określa..." (84); „Zanim spróbujemy ująć i wyjaśnić, na czym polega owo zespolenie [...], zwróćmy przed tym uwagę na fakt, że..." (84); „Dla naszych rozważań ważny jest jeszcze ten szczegół, że..." (92);

e) naukowe odnośniki z podaniem źródeł w przypisach:

[...] św. Tomasz twierdzi, że byt poznający posiada istotę (*forma*) rzeczy poznawanej w poznawczym odbiciu (*species*). Por. *Summa teologiczna* I kw. XIV, a 1 (32);

(Żeby powołać się na jakiś bliski przykład tak przeprowadzonego podziału, można zacytować książkę prof. M. Kreutza: *Podstawy psychologii*). M. Kreutz, *Podstawy psychologii. Studium nad metodami i pojęciami współczesnej psychologii*, Warszawa 1949 (35);

Zbadanie tychże impulsów od tej zwłaszcza strony zawdzięczamy w szczególnym stopniu profesorowi z Cambridge E. D. Adrianowi. Por. E. D. Adrian, *O fizycznym podłożu wrażeń zmysłowych*, Warszawa 1948 (37);

Jeśli chodzi o historyczny rozwój zagadnienia, jak i o liczne z nim związane szczegóły, wystarczy odesłać do pracy prof. Alberta Dryjskiego: *Mózg i dusza*. A. Dryjski, *Mózg i dusza*, nakł. wyd. „Bibl. Wiedzy”, Trzaska, Evert, Michalski, Warszawa b.r., s. 281-282 (52);

Pojęcie określa T. J. Lindworski jako wiedzę o stosunkach rzeczowych, jakie przeżywamy w zetknięciu z przedmiotem. Por. *Psychologia eksperymentalna*, Kraków 1933, s. 185 (55);

[...] jak się wyraża Lindworski. T. J. Lindworski, *Psychologia eksperymentalna*, s. 132 (61);

Jeżeli chodzi o szczegóły na ten temat według nauki św. Tomasza, to można się zwrócić do *Katolickiej etyki wychowawczej* o. Woronieckiego. Por. o. J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, Kraków 1948, t. I (62);

W Polsce ogromnie wiele zawdzięczamy w tej dziedzinie badaniom ks. M. Dybowskiego. Por. M. Dybowski, *Działanie woli*, Poznań 1946; *O typach woli*, Poznań 1947 (65);

f) posługiwanie się łacińskimi sentencjami: *genus humanum arte et ratione vivit* (29); *natus est quodammodo fieri omnia* (50); *abstracta in concretis generalia in individualibus* (47); *convertendo se ad phantasmata* (54); *nihil volitum nisi praecognitum* (66); *homo est animal rationale* (84).

Poza elementami stylu naukowego, nadawca *Rozważań* zastosował typowe kategorie stylu religijnego, takie jak: sakralizacja, symboliczność, dialogowość i perswazyjność kaznodziejska (Wojtak „Styl religijny we współczes-

nej polszczyźnie” 142). Spośród religijnych wyznaczników stylistycznych komunikacji ks. Wojtyły należy wymienić:

a) posługiwanie się słownictwem sakralnym (wyspecjalizowaną leksyką religijną o długiej tradycji użycia): „Kościół”, „Objawienia”, „Boga”, „Stwórcy”, „Księgi Rodzaju”, „Pisma Świętego”, „Boga-Stwórcy” (94); „Trójcy Osób Bożych”, „w Jezusie Chrystusie” (95); „w świetle Objawienia Bożego”, „Objawienie Boże” (99); „Istoty Bożej”, „Pana Boga” (101); „Pismo Święte Nowego Zakonu”, „Jezusa Chrystusa i Jego Apostołów”, „Jezus Chrystus”, „najwyższe Objawienie” (102); „Jezusa Chrystusa jako proroka”, „Żywa tradycja i Pismo Święte”, „myśli Bożej” (103); „zrąb myśli Bożej o człowieku”, „Ewangelie”, „prawda o synostwie Bożym” (105); „synami Bożymi”, „synostwo Boże”, „Ojciec”, „dziećmi Bożymi”, „synem Boga” (106); „Ewangelia – Dobra Nowina”, „Nowina Dobra”, „Tajemnicą w swej Istocie i w swoim Życiu”, „Naturą Bożą”, „Bożego synostwa” (108); „Św. Paweł”, „łaska”, „narodzin Boga”, „dusza ludzka”, „obraz Boga” (109); „Św. Jan”, „św. Piotr”, „w Bożej naturze”, „w Chrystusa Pana” (110); „objawionej myśli Bożej”, „w naturze Bożej”, „opieki Bożej” (111); „w Jego Bożej naturze” (112); „Pierwsza Przyczyna i Pierwszy Byt”, „Boga – Pierwszego Bytu i Pierwszej Przyczyny” (115); „Bóstwo (*Deitas*)”, „Bóg Ojciec, Słowo (Syn) i Duch Święty” (117);

b) konstatacje doktrynalne:

Objawienie stanowi wyraz myśli Bożej, poznania Bożego, wiedzy Bożej. [...] człowiek może nawiązać z Bogiem taki kontakt, który polega na otrzymaniu od tej Najmądrzej Istoty poznania pewnych prawd (99);

[...] o przysposobieniu człowieka do godności syna Bożego (105); Bóg jest ich Stwórcą. [...] Pan Bóg jest Stwórcą wszystkiego, bo wszystko od Niego otrzymało istnienie pierwszym stwórczym aktem, i otrzymuje je wciąż, byty bowiem dlatego istnieją, że Stwórca podtrzymuje nieustannie ich istnienie (107-108);

Jesteśmy rzeczywistymi synami i dziećmi Boga (111); [...] istotą Boga jako Pierwszego Bytu jest istnienie samoistne (*esse subsistens*) (115);

Na podstawie Objawienia dowiadujemy się, że to wewnętrzne życie Boże znajduje swą podstawę w niepojętym fakcie Trójcy Osób posiadających tę samą i jedną naturę Bożą (117);

c) cytowanie Pisma Świętego: „Wówczas też całe swe filozoficzne pokrycie znajdą te słowa Apostoła: «Gdzie duch – tam wolność» 2 Kor 3, 17” (71);

d) odwoływanie się do pism doktrynalnych i nauki Ojców Kościoła:

Aby wniknąć w szczegóły tej tezy, warto przeczytać bodaj LXXXIX kwestię *Summy teologicznej* św. Tomasza (92); [...] wnioski te spotykają się z tym stanowiskiem, jakie wobec teorii ewolucji zajął i zajmuje Kościół. Por. ostatnią encyklikę Piusa XII *Humani generis* (94).

Inną cechą charakterystyczną komunikacji ks. Wojtyły w *Rozważaniach* jest integrowanie stylu naukowego ze stylem potocznym, tj. retoryczna stosowność: dbałość o dostosowanie języka wywodu (kompozycji i sposobu wysłowienia) do sytuacji komunikacyjnej, rodzaju audytorium, możliwości percepcyjnych odbiorcy; nadawcza troska o tworzenie wypowiedzi żywej i spójnej⁸. Dlatego – dla przykładu – kiedy nadawca wyjaśnia odbiorcy niełatwą doktrynalnie istotę duszy nieśmiertelnej, to dla ułatwienia zrozumienia wykładni chrześcijańskiej (nie zaś platońskiej) (Rahner, Vorgrimler 97-99) wprowadza wcześniej treści dotyczące odrębności natury człowieka, odrębności bytu, jakim jest duch, nieśmiertelności jako przymiotu ducha (20-26).

W języku *Rozważań* dostrzec można potoczny: „Tyle na razie co do pojęć” (46); „koniec końców” (32); „znachodzi się” (100). Zachowały się one w analizowanym dokumencie jako językowa ciekawostka, charakterystyczny element upodobań leksykalnych i frazeologicznych ks. Wojtyły.

Język *Rozważań* ujawnia komunikatywną dbałość nadawcy o przestrzeganie retorycznych wymogów jasności i stosowności stylu, do pewnego stopnia – malowniczości stylu, perswazyjnego różnicowania stylistycznego wypowiedzi, odpowiedniego układu mowy (Arystoteles 239, 252, 265, 271, 274).

PODSUMOWANIE

Rozważania o istocie człowieka ks. Wojtyły to przykład filozoficznej (personalistycznej) komunikacji religijnej. Owa komunikacja miała charakter formacyjno-światopoglądowy. Jej ogólnym celem retorycznym było wpłynięcie w sposób perswazyjny na stan mentalny audytorium w aspekcie propagowania personalistycznego modelu antropologii. Szczegółowym celem komunikacyjnym było upowszechnianie (na poziomie inwencji retorycznej) spirytualistycznej koncepcji człowieka w krakowskim środowisku duszpasterstwa akademickiego. Cechą inwencji retorycznej *Rozważań* jest rozpatrywanie zagadnień filozoficzno-religijnych w aspekcie aksjologicz-

⁸ Na temat kategorii stosowności retorycznej – por.: Gill, Whedbee, „Retoryka” 184.

nym. Pod tym względem ów tekst stanowi zapowiedź aksjologicznego charakteru późniejszej komunikacji pontyfikalnej Jana Pawła II⁹. Personalizm komunikowania ks. Wojtyły w *Rozważaniach* miał podwójny wymiar. Z jednej strony dotyczył treści komunikowanych, zastosowanej inwencji retorycznej, w której nadawca propagował personalistyczną antropologię. Z drugiej zaś strony nadawca w toku wywodów zabiegał stale o utrzymanie personalistycznego typu dialogicznej relacji z odbiorcą komunikatów. W aspekcie genologicznym tekst ks. Wojtyły reprezentuje gatunek naukowo-użytkowy. Egzemplifikuje komunikację perswazyjną o wyrazistej intencji użytkowej (formacyjnej, dydaktycznej, światopoglądowej, naukowej, filozoficznej, religijnej). Istotowo – jako gatunek wykładu – komunikacja ta opiera się na argumentacji odsyłającej do autorytetów w dziedzinie nauki (filozofii, teologii) i religii. Na poziomie rejestru cech gatunkowych reprezentuje: a) dbałość o poprawność i efektywność retoryczną (pozbawioną tonacji moralizatorskiej) oraz efektywność informacyjno-perswazyjną; b) wielostylowość (współlistnienie cech stylu naukowego, potocznego pisanego oraz religijnego); c) personalistyczno-dialogiczny kontakt między nadawcą i odbiorcą; d) spójną, sformalizowaną strukturę, w której hierarchia poszczególnych części odpowiada zasadzie „od ogółu do szczegółu”; e) aksjologiczne nacechowanie wywodów (przywoływanie pojęć wartościujących, dokonywanie wartościujących ocen różnorodnych kategorii będących przedmiotem refleksji); f) na poziomie językowo-stylistycznym: logikę i precyzję wyводу; konkretność; neutralne, pozbawione emocji nacechowanie wypowiedzi.

BIBLIOGRAFIA

- Arystoteles. *Retoryka. Poetyka*, przeł. Henryk Podbielski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988.
- Bajerowa, Irena. „O języku współczesnego życia religijnego”. *W drodze*, nr 9, 1981, ss. 43-50.
- Bartmiński, Jerzy. „Styl potoczny jako centrum systemu stylowego języka”. *Synteza w stylistyce słowiańskiej. Materiały konferencji z 24-26 IX 1990 r. w Opolu*, red. Stanisław Gajda, WSP w Opolu, 1991, ss. 33-47.
- Bartmiński, Jerzy. „Styl potoczny”. *Współczesny język polski*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, Wiedza o Kulturze, 1993, ss. 115-134.
- Bartnik, Czesław S. „Personalizm teologiczny Kardynała Karola Wojtyły”. *Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, r. 22, nr 1-3 (85-87), 1979, ss. 51-60.

---

⁹ Na ten temat – por.: Dudziak, „Aksjologiczne aspekty komunikowania międzykulturowego Jana Pawła II” 120-142; tenże, „W kręgu komunikacji” 49-59; tenże, „Aksjologiczne aspekty komunikowania św. Jana Pawła II w orędziach” 198-209.

- Czajowski, Jacek. *Człowiek w nauce Jana Pawła II*. Dom Polski Jana Pawła II, 1983.
- Dec, Ignacy. „Podmiotowość osoby w ujęciu Kardynała Karola Wojtyły. Z filozoficznego «zaplecza» encyklik Jana Pawła II”. *Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*, nr 15, 1983, ss. 153-172.
- Dec, Ignacy. „Jana Pawła II wizja integralnej godności osoby ludzkiej”. *Ateneum Kapłańskie*, t. 134, z. 1 (545), 2000, ss. 103-112.
- Drożdż, Michał. „Inny jako osoba. Personalistyczny paradygmat aksjologii komunikowania międzykulturowego w myśli i działaniu Jana Pawła II”. *Jan Paweł II w komunikowaniu międzykulturowym. O sztuce dialogu z Innym*, red. nauk. Arkadiusz Dudziak, Agnieszka Żejmo, Vertum Wydawnictwo Naukowe i Specjalistyczne, 2014, ss. 11-53.
- Dudziak, Arkadiusz. „Aksjologiczne aspekty komunikowania międzykulturowego Jana Pawła II”. *Jan Paweł II w komunikowaniu międzykulturowym. O sztuce dialogu z Innym*, red. Arkadiusz Dudziak, Agnieszka Żejmo, Vertum Wydawnictwo Naukowe i Specjalistyczne, 2014, ss. 120-142.
- Dudziak, Arkadiusz. „W kręgu komunikacji aksjologicznej św. Jana Pawła II na przykładzie wystąpienia w Balicach w 2002 roku”. *Prace Językoznawcze*, t. XVIII, nr 1, 2016, ss. 49-59.
- Dudziak, Arkadiusz. „Aksjologiczne aspekty komunikowania św. Jana Pawła II w orędziach na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu”. *Media a wartości. Człowiek w mediach*, red. Monika Gabryś-Sławińska, Katarzyna Pilipiuk, Podlaska Fundacja Wspierania Talentów w Białej Podlaskiej, 2016, ss. 198-209.
- Frossard, André. *Świat Jana Pawła II*. Wydawnictwo Jedność, 2005.
- Gajda, Stanisław. *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.
- Gajda, Stanisław. „Styl naukowy”. *Styl współczesnej polszczyzny. Przewodnik po stylistyce polskiej*, pod red. Ewy Malinowskiej, Jolanty Nocoń, Urszuli Żydek-Bednarczuk, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2013, ss. 61-70.
- Gajda, Stanisław. „Styl naukowy”. *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, Wiedza o Kulturze, 1993, ss. 173-190.
- Gajewska, Urszula. „Język religijny w badaniach filozoficznych, teologicznych i religioznawczych”. *Słowo. Studia językoznawcze*, nr 3, 2012, ss. 72-83.
- Galarowicz, Jan. *Człowiek jest osobą. Podstawy antropologii filozoficznej Karola Wojtyły*. Wydawnictwo Antyk, 2000.
- Galarowicz, Jan. *Imię własne człowieka. Klucz do myśli i nauczania Karola Wojtyły – Jana Pawła II*. Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, 1996.
- Garpiel, Rafał. *Perswazja w przekazach kaznodziejskich na przykładzie homilii wygłoszonych podczas pielgrzymki do Polski w 1979 roku*. Zakład Wydawniczy „Nomos”, 2003.
- Garpiel, Rafał. „Obrazowość w kaznodziejskim komunikowaniu perswazyjnym”. *Sztuka perswazji. Socjologiczne, psychologiczne i lingwistyczne aspekty komunikowania perswazyjnego*, red. Rafał Garpiel, Katarzyna Leszczyńska, Zakład Wydawniczy „Nomos”, 2004, ss. 101-114.
- Garpiel, Rafał. „Perswazyjne systemy semiotyczne. O podobieństwach i różnicach między reklamą a kazaniem”. *Teksty kultury. Oblicza komunikacji XXI wieku*, red. Jan Mazur, Małgorzata Rzeszutko-Iwan, Wydawnictwo UMCS, 2006, ss. 189-210.
- Gill, Ann M. i Karen Whedbee. „Retoryka”. *Dyskurs jako struktura i proces*, red. Teun A. van Dijk, przeł. Grzegorz Grochowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001, ss. 182-213.

- Grzegorzczkova, Renata. „Kilka refleksji na temat istoty, zakresu i cech swoistych języka religijnego”. *Poradnik Językowy*, nr 10, 2008, ss. 3-12.
- Grzelak, Eliza. „Zróżnicowanie funkcjonalne języka religijnego”. *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji, Gniezno, 3-5 czerwca 2004*, t. 2, red. Tomasz Węclawski, Stanisław Mikołajczak, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, 2005, ss. 39-45.
- Herbut, Józef, Irena Bajerowa, Jadwiga Puzynina. „Język religijny”. *Encyklopedia katolicka*. T. 8, red. Leszek Adamowicz i in., Towarzystwo Naukowe KUL, 2000, ss. 16-20.
- Herbut, Józef. „Język religijny”. *Leksykon Filozofii Klasycznej*, red. Józef Herbut, Towarzystwo Naukowe KUL, 1997, ss. 322-323.
- Jan Paweł II. „Przemówienie wygłoszone z okazji sześćsetlecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 8 czerwca 1997”. Jan Paweł II. *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 1999. Przemówienia i homilie*, Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”, 1999, ss. 983-990.
- Korolko, Mirosław. *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*. Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, 1990.
- Korolko, Mirosław. *Retoryka i erystyka dla prawników*. Wydawnictwa Prawnicze PWN, 2001.
- Kupczak, Jarosław. „O znaczeniu antropologii teologicznej w myśli Jana Pawła II”. *Ethos*, nr 3-4 (59-60), 2002, ss. 128-140.
- Majka, Józef. „Człowiek w encyklikach Jana Pawła II”. *Coloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*, nr 15, 1983, ss. 33-48.
- Makuchowska, Marzena. „Język religijny”. *Język polski*, red. Stanisław Gajda, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2001, ss. 369-403.
- Makuchowska, Marzena. „Język religijny względem pozostałych odmian polszczyzny”. *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego. Z okazji 400-lecia wydania Biblii ks. Jakuba Wujka*, red. Zbigniew Adamek, Stanisław Koziara, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej, 1999, ss. 176-189.
- Makuchowska, Marzena. *Modlitwa jako gatunek języka religijnego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1998.
- Makuchowska, Marzena. „O statusie języka religijnego”. *Systematyzacja pojęć w stylistyce. Materiały z konferencji 24-26 IX 1991 r.*, red. Stanisław Gajda, WSP w Opolu, 1992, ss. 167-170.
- Mikołajczak, Stanisław i Małgorzata Rybka. „Badania nad językiem religijnym w Polsce w latach 1988-2013. Osiągnięcia – perspektywy badawcze”. *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*, t. 20 (40), nr 2, 2013, ss. 145-158.
- Napiórkowski, S. Celestyn. „Odnajdywanie człowieka w Chrystusie. Z antropologii encykliki Jana Pawła II «Redemptor hominis»”. *«Żeby nie ustala wiara»*. *Katolicki Uniwersytet Lubelski przed wizytą Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. Józef Homerski i in., Towarzystwo Naukowe KUL, 1989, ss. 101-110.
- Rahner, Karl i Herbert Vorgrimler. *Mały słownik teologiczny*, przeł. Tomasz Mieszkowski, Paweł Pachciarek, Instytut Wydawniczy PAX, 1987, ss. 97-99.
- Skawińska, Teresa. *On rozda miłość. Wspomnienia*. Polska Misja Katolicka we Francji, 1997.
- Skawińska, Teresa. „Słowo wstępne”. Karol Wojtyła. *Rozważania o istocie człowieka*, Wydawnictwo WAM, 2003, ss. 5-6.
- Sobstyl, Katarzyna. „«A jeżeli i Ty jesteś powołany do kapłaństwa misyjnego?» – perswazyjność i wartościowanie w pewnych ogłoszeniach”. *Teksty kultury. Oblicza komunikacji XXI wieku*, red. Jan Mazur, Małgorzata Rzeszutko-Iwan, Wydawnictwo UMCS, 2006, ss. 227-236.

- Starzec, Anna i Jerzy Biniewicz. „Styl naukowy”. *Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. Stanisław Gajda, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 1995, ss. 397-410.
- Svidercoschi, Gian Franco. *Zmienił oblicze świata*. Wydawnictwo Michalineum, 2005.
- Szymanek, Krzysztof. *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*. Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001.
- Ślipko, Tadeusz. „Wprowadzenie”. Karol Wojtyła. *Rozważania o istocie człowieka*, Wydawnictwo WAM, 2003, ss. 7-13.
- Wojtak, Maria. „Modernizacja konwencji gatunkowych we współczesnym modlitewniku”. *Prace Językoznawcze*, T. 9, 2007, ss. 129-142.
- Wojtak, Maria. „O początkach stylu religijnego w polszczyźnie”. *Stylistyka*, nr 1, 1992, ss. 90-97.
- Wojtak, Maria. „Polimorficzność stylu religijnego we współczesnej polszczyźnie”. *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym)*, t. 5, red. Paweł Bortkiewicz, Stanisław Mikołajczak, Małgorzata Rybka, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, 2010, ss. 104-113.
- Wojtak, Maria. „Styl religijny w perspektywie genologicznej”. *Język religijny dawniej i dziś*, red. Tomasz Węclawski, Stanisław Mikołajczak, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, 2004, ss. 104-113.
- Wojtak, Maria. „Styl religijny we współczesnej polszczyźnie”. *Stil*, nr 5, 2006, ss. 139-146.
- Wojtyła, Karol. *Rozważania o istocie człowieka*. Wydawnictwo WAM, 2003.
- Wojtyła, Karol. „Perspektywy człowieka – integralny rozwój a eschatologia”. *Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*, nr 7, 1975, ss. 133-144.
- Zagrodzki, Wojciech. *Człowiek drogą Kościoła. Jan Paweł II w Polsce*. Wydawnictwo Homo Dei, 2002.
- Zdunkiewicz-Jedynak, Dorota. *Językowe środki perswazji w kazaniu*. Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska, 1996.
- Żydek-Bednarczuk, Urszula. „Polski język naukowy wczoraj i dzisiaj”. *Transformacje. Pismo interdyscyplinarne*, nr 1-2 (80-81), 2014, ss. 207-219.

WYBRANE PROBLEMY WCZESNEJ KOMUNIKACJI PASTORALNEJ
KS. KAROLA WOJTYŁY NA PRZYKŁADZIE CYKLU WYKŁADÓW
ROZWAŻANIA O ISTOCIE CZŁOWIEKA

Streszczenie

Tematyka artykułu dotyczy wczesnej komunikacji pastoralnej ks. Karola Wojtyły. Przedmiotem badań jest cykl wykładów filozoficzno-teologicznych „Rozważania o istocie człowieka”, które ks. Wojtyła wygłosił w 1949 roku w parafii św. Floriana w Krakowie. Tematycznie i metodologicznie wywody wpisują się w paradygmat nauk o komunikacji społecznej. W procesie badawczym komunikowanych treści zastosowano metodę analizy lingwistycznej oraz metodę analizy retorycznej. Celem opracowania jest ukazanie walorów retorycznych oraz cech perswazyjnych w komunikowaniu ks. Wojtyły.

Słowa kluczowe: nauki o komunikacji społecznej; komunikacja pastoralna; Karol Wojtyła (Jan Paweł II); język religijny; spirytualistyczna koncepcja człowieka.

SELECTED PROBLEMS OF EARLY PASTORAL COMMUNICATION
OF FR. KAROL WOJTYŁA ON THE EXAMPLE OF A SERIES OF LECTURES
CONSIDERATIONS ABOUT THE ESSENCE OF MAN

Summary

The topic of the article concerns the early pastoral communication of Fr. Karol Wojtyła. The subject of the research is a series of philosophical and theological lectures "Considerations about the Essence of Man", which Fr. Wojtyła delivered in 1949 in the parish of St. Florian in Krakow. Thematically and methodologically, the arguments fit into the paradigm of social communication science. In the research process of communicated content, the method of linguistic analysis and the method of rhetorical analysis were used. The aim of the study is to show the rhetorical values and persuasive features of the communicating of Fr. Wojtyła.

Key words: science of social communication; pastoral communication; Karol Wojtyła (John Paul II); religious language; spiritualistic concept of man.